

Analysis of the Meta-Time Management Model in the Teachings of Imam Reza (A.S.)

Hamid Ghorbani¹ | Jamshid ataeifar²

1. Ph.D. Student in Strategic Management, Supreme National Defense University, Tehran, Iran. (Corresponding Author)
Email: ghorbani.hamid1@gmail.com
2. Master's Student in Business Administration, Payame Noor University, Mashhad, Iran.

Article info

Abstract

Article type:
Research Article

Received:
23 December 2024

In Revised form:
13 February 2025

Accepted:
7 March 2025

Published:
29 May 2025

Contemporary time management is predominantly founded on a secular worldview, centered around material productivity. However, an examination of Islamic teachings, particularly the conduct of Imam Reza (A.S.), reveals that the religious perspective on time is more comprehensive and profound. This research aims to elucidate the “Razavi Meta-Time Management Model” and compare it with conventional models, using a qualitative, analytical-inferential method and collecting data through a library-documentary approach from authentic religious texts. The findings led to the design of a theoretical framework that organizes time into four overarching, interconnected dimensions: “Communion with God” (Spiritual Dimension), “Sustenance Livelihood” (Economic Dimension), “Association with Trusted Brethren” (Social-Ethical Dimension), and “Attaining Permissible Pleasures” (Psychological Dimension). The distinguishing feature of this model is its placement of “Servitude to God” as the ultimate end goal and its establishment of a dynamic, synergistic balance among the four dimensions of life. This paper demonstrates that the “Razavi Meta-Time Management” model, relying on a holistic and transcendent perspective, provides a comprehensive response to the shortcomings of secular models, capable of simultaneously leading to both material productivity and human otherworldly felicity.

Keywords: Imam Reza (A.S.), Time Management, Lifestyle, Work-Life Balance.

Reference: Ghorbani, Hamid & ataeifar, Jamshid. (2025). Analysis of the Meta-Time Management Model in the Teachings of Imam Reza (A.S.). *Imam Reza (A.S.) and Contemporary Sciences*. 2(7). 135-164.

Publisher: Imam Reza (A.S.) International University

DOI: <https://doi.org/10.22034/ijs.2025.313789.1008>

1. Introduction

Time, as humanity's most precious capital, faces numerous challenges in the contemporary era regarding its optimal management. The dominant global paradigm of time management is primarily based on a secular worldview centered on material productivity. Models such as the Eisenhower Matrix and the 8-8-8 Rule, while technically efficient, adopt a reductionist approach and lack a comprehensive perspective on the spiritual, ethical, and ultimate dimensions of human existence. In contrast, Islamic teachings, with a holistic and teleological view, regard time as a unique opportunity for moving towards perfection and divine servitude. This research aims to elucidate the "Razavi Meta-Time Management Model" and compare it with conventional time management models by examining the conduct and statements of Imam Reza (A.S.) as an authentic and comprehensive source.

2. Research Objectives

This research is designed with the primary objective of formulating and explaining the "Razavi Meta-Time Management Model" and identifying its fundamental distinctions from the dominant time management paradigm. The secondary objectives of the research are as follows:

1. To explain the theoretical and philosophical foundations of time management in Razavi teachings.
2. To present a coherent theoretical framework based on the fourfold division mentioned in the narration of Imam Reza (A.S.).
3. To conduct a comparative analysis of this model with prominent time management models in secular literature.
4. To analyze the synergistic relationships and dynamic interactions between the four dimensions of the model.

3. Methodology

This research is applied in purpose and qualitative in method, of the analytical-inferential type. Data were collected through a library-documentary approach by studying reliable religious texts, including the narrations of Imam Reza (A.S.) in sources such as 'Uyūn Akhbār Reza, Tuḥaf al-'Uqūl, and Wasā'il al-Shī'ah. Thematic analysis was used for data analysis, which included the following stages:

Open coding of texts and narrations.

Organizing codes into basic themes (the four dimensions of time management).

Extracting overarching themes (purposiveness, balance, and holism) as pillars of the final model.

Validation of the findings was achieved through citation of multiple hadith sources and review by domain experts in Islamic studies and management.

4. Findings

Based on an in-depth analysis of the narrations and conduct of Imam Reza (A.S.), a novel theoretical framework titled the “Razavi Meta-Time Management Model” was designed. This model, extracted from his four-part narration, organizes time within an integrated and dynamic system. At the heart of this model lie four interconnected dimensions that operate not in opposition, but in a mutually reinforcing manner.

The first dimension is “Communion with God” (Munājāt ma‘a Allāh) which acts as the axis and ultimate purpose of the model. In this view, worship is not limited to prayer and fasting; rather, “reflection upon divine matters” is considered the highest form of worship, and “serving creation” and bringing joy to the hearts of believers are seen as supreme manifestations of servitude. This spiritual dimension gives meaning and direction to all other activities.

The second dimension is “Securing Livelihood” (Ta‘mīn al-Ma‘āsh) which holds an elevated status in the intellectual framework of Imam Reza (A.S.). Earning lawful sustenance for one’s family is not merely a material necessity but is itself considered a great act of worship, bearing reward greater than jihad. This perspective elevates economy and livelihood from the realm of worldly affairs to a spiritual plane, transforming it into a bridge between materiality and spirituality.

The third dimension is “Association with Trustworthy Brethren” (Mu‘āsharat al-Ikhwān al-Mu‘tamin) which plays a key role in an individual’s moral and social development. This purposeful association is not merely for recreation; rather, it is a space for self-improvement, recognizing one’s faults, receiving sincere feedback, and strengthening the spirit of cooperation and social responsibility. This dimension internalizes ethical values within the very process of time management.

Finally, the fourth dimension is “Seeking Lawful Pleasures” (Kasb al-Ladhdhāt al-Ḥalāl) which demonstrates the realism and comprehensive nature of this model. Islam, by rejecting monasticism, responds to the natural human need for recreation and joy. These lawful pleasures, ranging from sports and outings to wholesome social interactions, serve to renew spiritual and physical energy, providing the nec-

essary vigor to effectively engage with the other three dimensions. The key point is the reinforcing relationship of this dimension with the others, as Imam Reza (A.S.) stated: “And through this hour (of lawful pleasure), you gain strength for the other three hours.”

The fundamental distinction of this model from secular models like the Eisenhower Matrix or the 8-8-8 Rule lies in its monotheistic purposiveness. While conventional models consider “material productivity” as the ultimate end and focus on the “urgency” and “importance” of tasks, the Razavi model places the “realization of servitude to God” (taḥqīq al-‘ubūdiyyah) as the ultimate goal and adds “consideration of long-term consequences” (‘āqibat-nigārī) to the decision-making matrix. Furthermore, Western models, with their reductionist view, often neglect the spiritual and socio-ethical dimensions, whereas the Razavi model, with its holistic perspective, covers all dimensions of human existence and establishes a dynamic balance among them. This model provides a qualitative and flexible roadmap adaptable to various life circumstances.

5. Conclusion

The Razavi Meta-Time Management Model, relying on a holistic and transcendent perspective, offers a comprehensive response to the shortcomings of secular time management models. This model not only addresses material productivity but also realizes otherworldly felicity and human spiritual transcendence. Establishing a dynamic equilibrium between the four dimensions of life enables harmonious individual and social growth.

Suggestions:

1. Model Application: Developing operational programs for individual and organizational levels based on the Razavi model.
2. Education and Promotion: Incorporating the foundations of Islamic time management into training courses and educational curricula.
3. Future Research: Conducting comparative studies of the Razavi model with other schools of time management and measuring its effectiveness in different environments.

Keywords: Imam Reza (A.S.), Conduct of the Ahl al-Bayt (A.S.), Time Management, Life-Work Balance.

تحلیل الگوی فرا مدیریت زمان در آموزه‌های امام رضا علیه السلام

حمید قربانی^۱ | جمشید عطایی فر^۲

۱. دانشجوی دکتری مدیریت راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)
Email: ghorbani.hamid1@gmail.com

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه پیام نور، مشهد، ایران.

چکیده

اطلاعات مقاله

مدیریت زمان در عصر حاضر عمدتاً بر پایه نگرش سکولار و با محوریت بهره‌وری مادی شکل گرفته است. این در حالی است که با جستجو در آموزه‌های اسلامی، به ویژه سیره امام رضا علیه السلام، روشن می‌شود که نگاه دینی به زمان، فراتر و عمیق‌تر از این دیدگاه است. این پژوهش با هدف تبیین «الگوی فرامدیریت زمان رضوی» و مقایسه آن با مدل‌های مرسوم، با روشی کیفی از نوع تحلیلی-استنباطی و با گردآوری داده‌ها به شیوه کتابخانه‌ای-اسنادی از متون معتبر دینی انجام شده است. یافته‌ها منجر به طراحی چارچوبی نظری شد که زمان را در چهار بُعد کلان و به هم پیوسته سامان می‌دهد: «مناجات با خدا» (بعد معنوی)، «تأمین معاش» (بعد اقتصادی)، «معاشرت با برادران معتمد» (بعد اجتماعی-اخلاقی) و «کسب لذت‌های حلال» (بعد روان‌شناختی). وجه تمایز این مدل، قرار دادن «عبودیت خدا» به عنوان غایت نهایی و ایجاد تعادل پویا و سینرژیک بین ابعاد چهارگانه زندگی است. این مقاله نشان می‌دهد که «فرامدیریت زمان رضوی» با تکیه بر نگاهی کل‌نگر و فرادینی، پاسخی جامع به کاستی‌های مدل‌های سکولار است که می‌تواند همزمان به بهره‌وری مادی و سعادت اخروی انسان بینجامد.

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۱۰/۰۳

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۱۱/۲۵

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۱۲/۱۷

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۰۳/۰۸

کلیدواژه‌ها: امام رضا علیه السلام، مدیریت زمان، سبک زندگی، تعادل زندگی و کار.

استناد: قربانی، حمید و عطایی فر، جمشید. (۱۴۰۴). تحلیل الگوی فرا مدیریت زمان در آموزه‌های امام رضا علیه السلام. امام رضا علیه السلام و علوم روز. ۲(۷): ۱۶۴-۱۳۵.
ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام رضا علیه السلام.

DOI: <https://doi.org/10.22034/ijs.2025.427606.1100>

۱. بیان مسئله

زمان، بی‌تردید گران‌بهارترین سرمایه انسانی و بستری‌بدیل تحقق آرمان‌ها و اهداف بشری است. اهمیت این موهبت الهی تا بدان پایه است که خداوند متعال در کلام وحی، به «عصر» سوگند یاد کرده و سرنوشت انسان را - جز برای افراد خاصی - در خسران و زیانکاری معرفی می‌کند: «وَالْعَصْرَ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ» (عصر / ۲-۱). این سوگند الهی، به روشنی گویای جایگاه رفیع و ارزش ذاتی زمان در نظام حکیمانه آفرینش است. با این وجود، شاهدیم که بشر معاصر در اقیانوسی از مشغله‌ها و تعهدات روزمره غوطه‌ور گشته و مدیریت بهینه این سرمایه عظیم، به یکی از پیچیده‌ترین چالش‌های زندگی مدرن تبدیل شده است. انقلاب صنعتی در قرن نوزدهم و شتاب فزاینده تحولات تکنولوژیک و اجتماعی در دو قرن اخیر، موجب شکل‌گیری مکتب مسلطی در عرصه مدیریت زمان گردیده است. در این نگاه، زمان عمدتاً به مثابه یک «منبع اقتصادی کمیاب»^۱ تعریف می‌شود که می‌بایست صرف حداکثرسازی بهره‌وری و خروجی‌های مادی گردد. مدل‌های پرطرفداری همچون ماتریس آیزنهاور^۲ - با محوریت فوریت و اهمیت - و قانون ۸-۸-۸ - با تقسیم‌بندی مکانیکی زمان - اگرچه از منظر فنی کارآمد جلوه می‌کنند، اما در بنیان خود رویکردی «تقلیل‌گرا» دارند و تنها بخشی محدود از ابعاد پیچیده وجود انسانی را مورد توجه قرار می‌دهند. این مدل‌ها فاقد هرگونه توصیه اخلاقی نظام‌مند و نگاه غایت‌شناسانه به حیات انسان بوده و در نهایت، صرفاً معطوف به ارتقای بهره‌وری در زندگی دنیوی هستند.

در تقابل با این دیدگاه مسلط، آموزه‌های دین مبین اسلام، با نگاهی جامع، همه‌سوی و عمیق به حقیقت انسان، تصویری کاملاً متمایز از مدیریت زمان ترسیم می‌نمایند. در منظومه فکری اسلام، زمان صرفاً یک منبع مادی مصرف‌شدنی نیست، بلکه «فرصتی طلایی» و بی‌بدیل برای حرکت به سمت کمال، عبادت پروردگار و تعالی معنوی قلمداد می‌شود. آیات متعددی از قرآن کریم، از جمله آیه ۳۷ سوره زمر و آیه ۱۶۷ سوره بقره، بر ارزش لحظه‌لحظه عمر و حسرت انسان‌های غافل در قیامت تأکید می‌ورزند. این نگاه متعالی، مدیریت زمان را از حیثه یک «مهارت فردی» صرف فراتر برده و به سطح یک «وظیفه دینی» و «مسئولیت وجودی» ارتقا می‌دهد.

در این میان، سیره عملی و فرمایشات ائمه معصومین علیهم‌السلام، به عنوان مفسران راستین

1. Scarce Economic Resource

2. Eisenhower Matrix

وحی و اسوه‌های حیات طیبه، غنی‌ترین و اصیل‌ترین منبع برای استخراج و تبیین الگویی جامع از مدیریت زمان به شمار می‌آیند. در این زمینه، حدیث گرانسنگ امام رضا علیه‌السلام که زمان را به چهار بخش «مناجات با خدا»، «تأمین معاش»، «معاشرت با برادران معتمد» و «کسب لذت‌های حلال» تقسیم می‌فرمایند، کلیدی اساسی برای گشایش بسیاری از دشواری‌های کنونی به نظر می‌رسد. با این حال، پرسش اصلی و محوری این است که چگونه می‌توان این رهنمود کلیدی و پرعمق را در قالب یک «مدل نظری منسجم» ارائه نمود که قابلیت مقایسه ساختاریافته با مدل‌های مرسوم و سکولار مدیریت زمان را دارا باشد؟ پر کردن شکاف نظری میان نگاه صرفاً مادی و تقلیل‌گرا به زمان و نگاه جامع، معنوی و غایت‌محور دینی، افزون بر یک ضرورت علمی، پاسخی به یک نیاز جامعه‌شناختی برای حل بحران معنا و تعادل در زندگی فردی و اجتماعی عصر حاضر است. بنابراین، این پژوهش با هدف اصلی تبیین «الگوی فرامدیریت زمان از منظر امام رضا علیه‌السلام» و شناسایی تمایزات بنیادین آن با پارادایم مسلط مدیریت زمان شکل گرفته است. برای دستیابی به این هدف کلان، اهداف فرعی زیر دنبال خواهند شد:

الف) تبیین مبانی نظری و فلسفی مدیریت زمان در آموزه‌های رضوی و تحلیل مقایسه‌ای این مدل با مدل‌های شاخص مدیریت زمان در ادبیات سکولار.

ب) ارائه یک چارچوب نظری منسجم (مدل فرامدیریت زمان رضوی) بر اساس تقسیم‌بندی چهارگانه حدیث و واکاوی روابط سینرژیک و تعامل پویا بین ابعاد چهارگانه مدل.

این پژوهش می‌کوشد با اتکا به متون معتبر دینی و با بهره‌گیری از روش‌شناسی علمی، گامی در جهت تحقق این هدف مهم بردارد و الگویی بدیل و جامع را پیش روی پژوهشگران و مدیران جوامع اسلامی قرار دهد.

۲. پیشینه پژوهش

مرور نظام‌مند ادبیات پژوهشی مرتبط با مدیریت زمان در چارچوب آموزه‌های اسلامی، گویای تلاش‌های ارزشمند و قابل تقدیری است که در جهت استخراج و تبیین مبانی، اصول و روش‌های مدیریت زمان از متون دینی و سیره معصومین علیهم‌السلام صورت پذیرفته است. در این عرصه، پژوهش‌های متعددی با تمرکز بر سیره و کلام ائمه اطهار علیهم‌السلام به تدوین و ارائه رهنمودهایی در زمینه مدیریت زمان همت گمارده‌اند که به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌گردد.

پهلوان و شریعتی‌نیاسر (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان «مدیریت زمان از دیدگاه امام علی

علیه‌السلام»، به تبیین جامعی از انگیزه‌های پنج‌گانه مدیریت زمان پرداخته‌اند. از منظر این پژوهش، مهم‌ترین انگیزه‌های مدیریت زمان عبارت‌اند از: تخلق به اخلاق الهی، زمان‌دار بودن تکالیف شرعی، محدودیت عمر، فناپذیری و کوتاهی دنیا در مقابل بقا و جاودانگی آخرت و در نهایت دستیابی به رستگاری اخروی. این محققان همچنین روش‌های مدیریت زمان را در قالب پنج مؤلفه اصلی دسته‌بندی نموده‌اند که شامل زمان‌سنجی، وقت‌شناسی، استفاده بهینه از فرصت‌های به دست آمده، تدارک فرصت‌های از دست رفته و شناخت موانع مدیریت زمان می‌باشد.

سیدناری و قاسم‌پیوندی (۱۳۹۹) با واکاوی سیره عملی حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها، الگویی عملیاتی و کاربردی از مدیریت زمان را در هشت محور اصلی ارائه نموده‌اند. این محورها شامل تقسیم کار، عدم تأخیر در انجام امور، حفظ اطلاعات ارزشمند، وجود مکان معین و مناسب برای هر وسیله، انجام چند کار هم‌زمان، ایجاد روحیه رقابت سالم، توجه به استراحت و نشاط، و در نهایت تمرکز بر زمان حال می‌باشد. این پژوهش از این منظر حائز اهمیت است که جنبه‌های عینی و کاربردی مدیریت زمان در زندگی شخصی یکی از بانوان بزرگوار تاریخ اسلام را مورد تحلیل قرار داده است.

تحریر النجاری و بازیار (۱۳۹۹) با رویکردی قرآنی و مبتنی بر تحلیل آیات کلام الله مجید، گذشته و آینده را بستر ساز مدیریت در لحظه حاضر دانسته‌اند. از نگاه این پژوهش، مدیریت اثربخش در زمان حاضر، مستلزم توجه هوشمندانه به گذشته و آینده است. این محققان سه راهبرد اساسی را برای مدیریت زندگی پیشنهاد نموده‌اند که عبارت‌اند از: تحقیق در گذشته و آینده، شناخت و کسب علم نسبت به آن‌ها و همچنین توجه مداوم و مستمر به این دو بُعد زمانی. این رویکرد، بعد تازه‌ای از مدیریت زمان را بر اساس مفاهیم قرآنی ارائه می‌نماید. سلم‌آبادی و همکاران (۱۳۹۵) نیز در پژوهشی تطبیقی، به بررسی الگوهای تقسیم وقت در احادیث و قرآن کریم پرداخته‌اند. این پژوهش، الگوی شش‌گانه‌ای از مدیریت زمان بر اساس سبک زندگی اسلامی ارائه کرده است که شامل مناجات با پروردگار، امر معاش، معاشرت با سایرین، تفکر در صنع الهی، لذات نفس و محاسبه نفس می‌شود. این تحقیق از آن جهت حائز اهمیت است که برای نخستین بار الگویی نسبتاً جامع از تقسیم‌بندی زمان بر اساس منابع دینی ارائه نموده است.

وجوه تمایز پژوهش: با وجود غنای پژوهش‌های پیشین و ارزشمندی بی‌چون و چرای آن‌ها، تحقیق حاضر از چند منظر دارای تمایزهای بنیادین و نوآوری‌های اساسی می‌باشد که آن را به صورت یک بعد بدیع و منحصر به فرد در عرصه مدیریت اسلامی قرار می‌دهد.

۱. **ارائه یک مدل کاملاً یکپارچه و نظام‌مند:** در حالی که پژوهش‌های پیشین عمدتاً به ارائه فهرستی از روش‌ها، انگیزه‌ها و تکنیک‌های پراکنده مدیریت زمان بسنده کرده‌اند (مانند پژوهش پهلوان و شریعتی، ۱۳۹۰؛ و پژوهش سیدناری و قاسم‌پیوندی، ۱۳۹۹)، این پژوهش برای نخستین بار در ادبیات مدیریت اسلامی، با اتکا به حدیث معتبر و جامع امام رضا علیه‌السلام، یک چارچوب نظری چهاربعدی کاملاً منسجم را ارائه می‌دهد که ابعاد معنوی، اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی زندگی انسان را در قالب یک سیستم به هم پیوسته، پویا و هدفمند تبیین می‌کند.

۲. **گذر از سطح مدیریت عملیاتی به فرامدیریت نظری:** پژوهش حاضر با عبور از سطح توصیف تکنیک‌های عملیاتی صرف که در پژوهش‌هایی مانند سلم‌آبادی و همکاران (۱۳۹۵) مشاهده می‌شود، به سطح فرانظری و فلسفه زمان ارتقا یافته است. این پژوهش به صورت بنیادین، نه تنها به «چگونگی» مدیریت زمان، که به «چرایی» و «غایت نهایی» آن بر اساس جهان‌بینی توحیدی می‌پردازد و در حقیقت، پاسخی اسلامی به چرایی مدیریت زمان ارائه می‌نماید.

۳. **انجام یک تحلیل تطبیقی ساختاریافته با پارادایم مسلط جهانی:** نقطه تمایز بارز و بی‌بدیل این تحقیق، انجام مقایسه‌ای نظام‌مند، عمیق و ساختاریافته بین مدل رضوی و مدل‌های کلاسیک و مسلط مدیریت زمان در ادبیات جهانی (مانند ماتریس آیزنهاور و قانون ۸-۸-۸) است. این تحلیل، هرگز به مقایسه‌ای ظاهری و سطحی محدود نمانده و با واکاوی شکاف‌های معناشناختی، معرفت‌شناختی و فلسفی این دو پارادایم، به تبیین تفاوت‌های آن‌ها در مؤلفه‌هایی بنیادین مانند «غایت نهایی»، «نگاه به ماهیت زمان» و «ابعاد پوشش دهی» می‌پردازد.

۴. **تبیین علمی روابط و تعادل پویا بین ابعاد:** برخلاف پژوهش‌های پیشین که ابعاد مختلف زندگی را غالباً به صورت مجزا و ایستا بررسی کرده‌اند، این تحقیق به تبیین علمی روابط تقویتی و تعامل پویا بین چهار بعد مدل رضوی می‌پردازد و به صورت ملموس نشان می‌دهد که چگونه هر بُعد، زمینه‌ساز، تقویت‌کننده و مکمل تحقق ابعاد دیگر است و چگونه این ابعاد در کنار یکدیگر یک کل نظام‌مند را تشکیل می‌دهند.

۵. **عملیاتی‌سازی نظام‌مند آموزه‌های دینی در قالب یک مدل مدیریتی کاربردی:** این پژوهش موفق شده است آموزه‌های ناب دینی را از حیطة توصیه‌های اخلاقی صرف و کلی خارج کرده و آن‌ها را در قالب یک مدل مدیریتی-رفتاری کاملاً قابل اجرا، کاربردی و عملیاتی ارائه دهد که هم از پشتوانه نظری قوی و مستحکمی برخوردار است و هم قابلیت تبدیل به برنامه‌های عملیاتی را در سطوح خرد (فردی) و کلان (سازمانی) دارا می‌باشد.

این تمایزات جمعی، موجب شده‌اند که این پژوهش نه تنها گامی فراتر از مرزهای موجود در ادبیات مدیریت اسلامی محسوب گردد، بلکه بخشی بدیع، اصیل و منحصر به فرد در تقاطع بین رشته‌ای «مدیریت»، «فلسفه اخلاق» و «مطالعات دینی» به شمار آید که می‌تواند افق‌های جدیدی را در برابر پژوهشگران این عرصه بگشاید.

۳. چارچوب نظری و روش پژوهش

مکتب مسلط بر مدیریت زمان در ادبیات سازمانی مدرن، ریشه در جهان‌بینی سکولار-اثبات‌گرا دارد. در این نگرش، زمان به مثابه یک «منبع کمیاب اقتصادی» تلقی می‌شود که باید برای حداکثرسازی بهره‌وری و سودمادی مدیریت شود. مدل‌هایی همچون ماتریس آیزنهاور (مدل فوریت-اهمیت) و قانون ۸-۸-۸ (مدل تعادل سه‌بخشی)، اگرچه از نظر فنی کارآمد هستند اما ذاتاً «تقلیل‌گرا» بوده و به ابعاد معنوی، اخلاقی و غایی حیات انسان توجهی نظام‌مند ندارند. این پژوهش با اتکا به این «شکاف معنایی» چارچوب نظری جایگزینی تحت عنوان «مدل فرامدیریت زمان رضوی» را پیشنهاد می‌دهد.

پایه‌های نظری مدل فرامدیریت زمان رضوی

این مدل بر اساس حدیث معروف امام رضا علیه‌السلام در تقسیم‌بندی اوقات به چهار بخش «مناجات با خدا»، «تأمین معاش»، «معاشرت با برادران معتمد» و «کسب لذت‌های حلال» بنا شده و از سه پایه نظری اصلی بهره می‌برد:

الف) غایت‌گرایی توحیدی: برخلاف غایت مدل‌های سکولار که «بهره‌وری مادی» است، غایت نهایی در این مدل، «تحقق عبودیت» است. این هدف، از آیه «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (ذاریات/۵۶) استخراج شده و به تمامی مؤلفه‌های مدل، معنا و جهت واحد می‌بخشد. زمان، موهبتی الهی برای حرکت به سمت این کمال غایی است.

ب) نگرش کل‌نگر و تعادلی: مدل رضوی با دربرگیری همزمان چهار بُعد معنوی، اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی، از «تقلیل‌گرایی» دیدگاه سکولار اجتناب می‌ورزد. این مدل ادعا می‌کند که تعالی انسان در گرو تعادل پویا بین این ابعاد است، به طوری که هر یک، دیگری را تقویت و تکمیل می‌کند (مثلاً لذت حلال، توانایی برای عبادت و کار را فراهم می‌سازد).

ج) درون‌سازی ارزش‌های اخلاقی و رابطه‌ای: در حالی که مدل‌های غربی ارزش‌ها را امری بیرونی و حاشیه‌ای می‌دانند، مؤلفه «معاشرت با برادران معتمد»، ارزش‌هایی مانند صداقت، خیرخواهی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و اصلاح نفس را در خود فرآیند مدیریت زمان درونی‌سازی می‌کند.

نحوه عملکرد مدل محوریت غایت: تمامی فعالیت‌ها در چهار بُعد، در نهایت در خدمت هدف بزرگتر «عبودیت» قرار می‌گیرند. کسب معاش حلال، خود نوعی عبادت و زمینه‌ساز استقلال و خدمت به خلق است. معاشرت با مومنان، منجر به رشد اخلاقی و تقویت ایمان می‌شود.

تعامل پویا بین ابعاد: این ابعاد در تقابل با هم نیستند، بلکه در یک رابطه سینرژیک قرار دارند. برای مثال، زمانی که به «کسب لذت‌های حلال» اختصاص می‌یابد، نه تنها یک نیاز روان‌شناختی را برطرف می‌کند، بلکه انرژی و نشاط لازم برای پرداختن مؤثر به سه حوزه دیگر (عبادت، کار و معاشرت) را فراهم می‌آورد.

انعطاف‌پذیری بر مبنای اصول: برخلاف قوانین سفت و سخت مدل‌هایی مانند ۸-۸-۸، این چارچوب یک «نقشه راه کل‌نگر» ارائه می‌دهد که بسته به شرایط فردی، فرهنگی و اجتماعی می‌تواند متناسب‌سازی شود.

چارچوب نظری «فرامدیریت زمان رضوی» که در این مقاله ارائه شد، نه تنها یک مدل کاربردی برای برنامه‌ریزی زمان، بلکه یک نظام معنابخش برای زندگی فردی و اجتماعی است. این چارچوب، پاسخی نظری به کاستی‌های پارادایم سکولار است و ادعا دارد که با نگاهی فرادنیوی و کل‌نگر، هم بهره‌وری مادی و هم سعادت اخروی و معنوی را به صورت توأمان محقق می‌سازد. در ادامه مقاله، این چارچوب به عنوان مبنایی برای تحلیل مقایسه‌ای با مدل‌های مرسوم مدیریت زمان به کار خواهد رفت.

این پژوهش با هدف تبیین الگوی فرامدیریت زمان بر اساس سیره امام رضا علیه‌السلام و مقایسه آن با مدل‌های مرسوم مدیریت زمان، از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، کیفی از نوع تحلیلی-استنباطی است. روش گردآوری داده‌ها، کتابخانه‌ای-اسنادی و جامعه پژوهشی، متون معتبر دینی شامل احادیث امام رضا علیه‌السلام در منابعی چون «عیون أخبار الرضا»، «تحف العقول» و «وسائل الشیعه» است.

۴. مفهوم‌شناسی

۴-۱. مدیریت

مفهوم «مدیریت» در یک نگاه تطبیقی، واجد ابعادی غنی و چندلایه است. دهخدا (مدیریت) را برگرفته از ریشه «مدیر» و به معنای «گرداندن، چرخاندن، اداره کردن و تدبیر امور» معرفی می‌کند (دهخدا، ۱۳۸۵، ج ۸، ص ۱۲۰۴۵). این نگاه، با تعریف راغب اصفهانی در مفردات الفاظ القرآن که «تدبیر» را «نگریستن در عاقبت امور و سامان دادن کارها بر اساس عقل و حکمت» معنا می‌کند، پیوندی ناگسستنی دارد (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۳۰۷). از این منظر، مدیریت

در متون اسلامی تنها به اداره امور محدود نمی‌شود، بلکه با مفاهیم ژرف تری مانند «حکمت» و «عقلانیت» در آمیخته و مستلزم دوراندیشی و پیش‌بینی نتایج اقدامات است.

در ادبیات سازمانی مدرن، این مفهوم با تمرکز بر کارآمدی و تحقق اهداف، صورتی کاربردی‌تر به خود گرفته است. برای نمونه برخی آن را «سازماندهی و هماهنگی فعالیت‌های یک کسب‌وکار برای دستیابی به اهداف تعریف شده» می‌دانند (کوزلت، ۲۰۲۲، ص ۱۵).

این تعریف کلان، در نظریات مدیریتی به اجزای دقیق تری شکسته می‌شود (تری، ۲۰۱۹، ص ۴۷)، بر ماهیت «فرآیندی» آن تأکید دارد و آن را شامل وظایف مجزای برنامه‌ریزی، سازماندهی، اجرا و کنترل می‌داند. از نگاه کونتز (۲۰۱۸)، مدیریت «هنر انجام کارها از طریق دیگران» است که بر بعد رهبری و هدایت منابع انسانی تکیه دارد.

در همین راستا، تیلور (۱۹۹۸) با رویکردی علمی محور، مدیریت را «دانستن آنچه می‌خواهید انجام دهید و سپس اطمینان از انجام آن به بهترین و ارزان‌ترین نحو» تعریف می‌کند (می، ۲۰۲۰). نیز با نگاهی انسان‌گرایانه، آن را هنر دستیابی به حداکثر نتایج با حداقل تلاش برای تأمین رفاه کلیه ذی‌نفعان می‌خواند.

برجسته‌ترین نظریه پردازان، این مفهوم را با تفکیک وظایف مدیریتی تشریح کرده‌اند (فایول، ۱۹۴۹، ص ۲۳). همچنین آن را شامل کارکردهای پیش‌بینی، برنامه‌ریزی، سازماندهی، فرماندهی، هماهنگی و کنترل می‌دانند (سیسک، ۲۰۱۶). برخی نیز با دیدگاهی کل‌نگر، مدیریت را یک «ارگان چندمنظوره» می‌داند که علاوه بر کسب‌وکار، مدیران، کارکنان و کار را نیز در بر می‌گیرد (دراکر، ۲۰۰۷، ص ۸۸). این نگاه توسط (فالت، ۲۰۱۲) با عبارت موجز «هنر انجام کارها از طریق افراد» تکمیل می‌شود.

با تأمل در این تعاریف، می‌توان مدیریت را «فرآیند عقلانی و هدفمند برنامه‌ریزی، سازماندهی، رهبری و کنترل منابع (انسانی، مالی، فیزیکی و اطلاعاتی) برای دستیابی به اهداف تعیین شده به شیوه‌ای کارآمد و اثربخش» تعریف کرد. آنچه از تلفیق نگاه اسلامی و مدرن برمی‌آید، این است که مدیریت موفق، افزون بر تسلط بر فنون و فرآیندها، نیازمند «تدبیر» به معنای نگریستن در عواقب امور و «حکمت» در به کارگیری منابع است. این درک جامع، زمینه را برای بررسی شاخه‌ای تخصصی از مدیریت، یعنی «مدیریت زمان»، فراهم می‌سازد.

۲-۴. مدیریت زمان

مدیریت زمان به معنای «عمل یا فرآیند کنترل و برنامه‌ریزی آگاهانه مقدار زمان صرف شده برای فعالیت‌های خاص به منظور افزایش بهره‌وری» است (دیل فوزا، ۲۰۲۳). اگرچه این

مفهوم نزدیک به «استفاده بهینه از زمان» است، اما بسیار فراتر از آن می‌رود زیرا بر کل فرایند گذر زمان و نتایج حاصل تمرکز دارد، در حالی که استفاده بهینه از زمان بر کارآیی و صرفه‌جویی متمرکز است. در نتیجه، مدیریت زمان مستلزم مهارت‌های پیشرفته‌تری مانند شناخت اهداف، برنامه‌ریزی، کنترل، تقسیم کار و تفویض اختیار امور غیرضروری است (آبل، ۲۰۲۲). از مزایای مدیریت مؤثر زمان می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

اول؛ افزایش بهره‌وری شغلی و فردی **دوم؛** کاهش فشارهای روحی (استرس) **سوم؛** تعادل میان کار و زندگی **چهارم؛** بهبود سلامت روان و جسمی **پنجم؛** ایجاد فرصت بیشتر برای تحقق علایق شخصی.

۵. اهمیت مدیریت زمان

در عصر حاضر، «زمان» به کالایی استراتژیک و محوری در ادبیات مدیریت و سازمان تبدیل شده است. طی دو دهه گذشته، شاهد توجهی فزاینده به بُعد زمانی کار بوده‌ایم، پدیده‌ای که ریشه در تشدید رقابت‌های جهانی و شکل‌گیری فرهنگ نوین «دسترسی فوری» به محصولات و خدمات دارد. این ضرورت را می‌توان در قالب چالش «شتاب فزاینده» زندگی مدرن تبیین کرد. به تعبیر برخی، زندگی در میدان جاذبه شتابی گرفتار آمده که مظاهر آن به وضوح در سه نشانه قابل ردیابی است: افزایش سرعت انجام کارها، کاهش زمان اختصاص یافته به فعالیت‌های اساسی مانند خواب و تغذیه، و فشرده‌سازی اقدامات با انجام چندین کار به صورت همزمان. این شتاب مهارناشده، چالش‌های بی‌سابقه‌ای را برای افراد و سازمان‌ها پدید آورده است (گراهامر، ۲۰۰۲، ص ۱۰۳). همانگونه که برخی دیگر خاطرنشان می‌سازند، اگرچه زمان همواره در طول تاریخ از اهمیت برخوردار بوده، اما امروزه به عاملی تعیین‌کننده‌تر و حیاتی‌تر در ساختار زندگی روزمره تبدیل شده است (بریجیت و همکاران، ۲۰۰۷، ص ۵۵). ویژگی بارز این تحول، تداوم روند «شتاب‌گیری» است؛ به گونه‌ای که گویی «سریع‌تر شدن»، تنها روند ثابت و پایدار در دنیای پرتلاطم کنونی است (آیرانسی، ۲۰۱۹). در چنین بستری پرچالش، مدیریت زمان کارآمد نه یک انتخاب، بلکه تنها پادزهر هوشمندانه برای حفظ تعادل، سلامت و بهره‌وری در دل این توفان شتاب دائمی به شمار می‌آید.

۵-۱. اهمیت مدیریت زمان در آموزه‌های اسلامی

اسلام به عنوان دینی جامع‌نگر، حیات انسانی را آمیزه‌ای از عبادت، بندگی و تلاش برای

نیل به سعادت دنیوی و اخروی می‌داند. این نگاه کل‌نگر، برنامه‌ریزی در تمامی ابعاد مادی و معنوی زندگی را امری ضروری قلمداد می‌کند. به راستی می‌توان اسلام را یک «برنامه کامل الهی» دانست که از سوی حکیمانه‌ترین برنامه‌ریز یعنی خداوند عالم، برای هدایت انسان به سوی کمال طراحی شده است (تقوی دامغانی، ۱۳۸۰، ص ۲۵). در این نظام فکری، برنامه‌ریزی که یکی از ارکان اصلی مدیریت است - شامل تعریف اهداف، تدوین راهبرد و تهیه برنامه‌های عملیاتی برای وحدت بخشیدن به فعالیت‌ها - در خدمت والاترین هدف، یعنی «کمال انسانی» قرار می‌گیرد (نجفی، ۱۳۸۹، ص ۱۰).

بر این اساس، هر فرد مسلمان موظف است تمامی همت خویش را برای بهره‌وری بهینه از اوقات و پرهیز از هرگونه اتلاف این سرمایه الهی به کار بندد. در حقیقت، «ولایت بر زمان» یا همان مدیریت و هدایت زمان در مسیری صحیح، ثمره مستقیم یک برنامه‌ریزی دقیق و جهت‌دار در چارچوب زندگی توحیدی است. این رویکرد، فرد را قادر می‌سازد تا از لحظه‌لحظه عمر خویش حداکثر بهره را ببرد و با شتابی مضاعف به سرمنزل مقصود نائل آید؛ چرا که بی‌برنامگی و فقدان مدیریت زمان، بی‌ترتیب چیزی جز انحراف از اهداف والا و دوری از مقصد را در پی نخواهد داشت (شایسته‌خوی، ۱۳۹۰، ص ۴۸).

نمونه‌ای از این نگاه را می‌توان در حدیثی گران‌قدر از امام علی بن موسی الرضا علیه‌السلام مشاهده کرد که می‌فرماید: «اعْمَلْ لِدُنْيَاكَ كَأَنَّكَ تَعِيشُ أَبَدًا، وَاعْمَلْ لِآخِرَتِكَ كَأَنَّكَ تَمُوتُ غَدًا؛ برای دنیا آنچنان کار کن که گویا تا ابد زنده‌ای و برای آخرت آنچنان کار کن که گویا فردا خواهی مرد» (حرعاملی، ۱۴۰۳، ج ۲، ص ۲۷۷). این کلام نورانی، به زیبایی توازن و تعادل میان برنامه‌ریزی دورنگر برای دنیا و احساس مسئولیت فوری در قبال آخرت را - که جوهره اصلی مدیریت زمان اسلامی است - به تصویر می‌کشد.

۶. تفاوت علوم روز و علم امام

در تحلیل مبانی معرفت‌شناختی، «علم روز» که ادعای رهبری آن را غرب دارد، ریشه در جهان‌بینی سکولاریسم دارد. این مفهوم را می‌توان به «دنیایی شدن» یا «دنیایی نمودن» امور ترجمه کرد، چرا که واژه «سکولار» از اصطلاح لاتینی «سکولیوم»^۱ به معنای «قرن» یا «سده» گرفته شده و اساساً به زمان حاضر و رویدادهای این جهان در تقابل با امر ابدی اشاره دارد (جمالی، ۱۳۸۲، ص ۱۱۰). خاستگاه تاریخی سکولاریسم به غرب و تحولات دوره رنسانس و پس از آن بازمی‌گردد. این پارادایم فکری ابعاد گوناگونی دارد که یکی از برجسته‌ترین آنها، ایجاد جدایی و گسست بین قلمرو علم و دین است. با نفوذ اندیشه‌های

سکولار به جهان اسلام، فرآیند دین‌زدایی از عرصه دانش نیز کلید خورد و شکافی عمیق بین «دانش» و «ارزش» پدید آمد (رمضانی، ۱۳۸۷، ص ۱۳۶). آنچه مسلم است، دنیاگرایی و محوریت دنیای مادی در سکولاریسم، در نقطه مقابل آخرت‌گرایی قرار دارد که همواره مورد تأکید ادیان الهی بوده است.

در تقابل با علوم روز یا علوم سکولار و مکاتب وابسته به آن مانند اثبات‌گرایی که منبع شناخت را منحصر در شواهد تجربی و حسی می‌داند «علم امام» بر دو منبع بنیادین استوار است: «منبع ربانی (الهامی)» و «منبع نبوی (میراثی)» (نادم، ۱۳۹۴، ص ۸۰) بر این اساس، علم امام-اعم از اینکه از طریق الهام دریافت شود یا از میراث نبوی- به سرچشمه زلال علم الهی متصل است. این اتصال و خاستگاه متفاوت، به تمایزی غایی می‌انجامد: علم سکولار گرایش ذاتی به تحقق امور دنیایی و مادی دارد، در حالی که علم امام که برگرفته از علم الهی است متوجه تحقق اهداف الهی و همانا «عبودیت خداوند» است (ذاریات / ۵۶).

با توجه به این تفاوت‌های ماهوی در روش کسب علم و هم در غایات نهایی، طبیعی است که نگاه این دو منظومه معرفتی به مقولات بنیادین از جمله «زمان» نیز کاملاً متمایز باشد. وجود این تفاوت‌های بنیادین به معنای نفی مطلق هرگونه شباهت نیست، اما باید توجه داشت که اتصال علم امام به علم الهی، نگاهی فرادنیوی و فرامادی به تمامی موضوعات-از جمله زمان-ایجاد می‌کند. این نگاه متعالی، به واسطه برتری مطلق علم الهی بر دانش بشری، نه تنها دستاوردهای علوم روز را نفی نمی‌کند، بلکه آنها را در منظومه‌ای بزرگتر و کامل‌تر جذب کرده، و افق‌هایی به مراتب والاتر و گسترده‌تر را در برابر اندیشمندان و اهل تفکر می‌گشاید.

۷. بررسی نمونه‌هایی از مدل مدیریت زمان مطابق علم روز

۷-۱. ماتریس آیزنهاور

ماتریس آیزنهاور به عنوان یک ابزار راهبردی در مدیریت تصمیم‌گیری و زمان به کار می‌رود. کاربرد اصلی این ماتریس، اولویت‌بندی وظایف بر مبنای دو معیار «اهمیت» و «فوریت» است تا از این طریق، بتوان بهره‌وری فردی را به حداکثر رساند. این مدل، فعالیت‌ها را در یک ساختار چهارخانه‌ای دسته‌بندی کرده و برای هر ربع، راهکار عملیاتی مشخصی ارائه می‌دهد (کلیر، ۲۰۱۵، ص ۳۰).

ماتریس آیزنهاور	فوری	غیر فوری
مهم	هم اکنون انجام بدهید	تصمیم بگیرید که چه زمانی انجام خواهید داد
غیر مهم	انجام آن را به دیگران محول کنید	انجام ندهید

تصویر ۱. ماتریس آیزنهاور

الف) امور مهم و فوری: این بخش شامل وظایف بحرانی و غیرقابل اجتنابی است که انجام فوری آنها به دلیل پیامدهای جدی، ضروری است. این قبیل فعالیت‌ها غالباً پیش‌بینی نشده بوده و فرد را تحت فشار قرار می‌دهند.

ب) امور مهم و غیرفوری: این بخش، هسته مرکزی مدیریت راهبردی زمان را تشکیل می‌دهد. وظایفی که در این دسته جای می‌گیرند، اگرچه از اهمیت بالایی برخوردارند اما نیاز به انجام فوری ندارند. این امر فرصت برنامه‌ریزی، آماده‌سازی و انجام آنها بدون عجله و استرس را فراهم می‌سازد. غفلت از انجام به‌موقع این فعالیت‌ها باعث انتقال آنها به ربع «مهم و فوری» و ایجاد بحران می‌شود.

ج) امور غیرمهم و فوری: این دسته شامل فعالیت‌هایی است که با وجود بی‌اهمیت بودن، به دلایل مختلف (مانند درخواست دیگران) نیاز به انجام فوری دارند. بهترین راهکار برای این امور، تفویض اختیار یا یافتن راه‌حل‌های جایگزین است، زیرا آنها عموماً فرد را از اهداف اصلی خود منحرف می‌کنند.

د) امور غیرمهم و غیرفوری: این بخش شامل فعالیت‌های بی‌ثمر و وقت‌گیری است که صرفاً موجب اتلاف سرمایه زمانی می‌شوند. حذف اینگونه امور از برنامه روزانه، گامی ضروری برای تمرکز بر اهداف مولد به شمار می‌رود (کانتو ایستانی، ۲۰۱۳، ص ۱۸).

در این مدل، «اهمیت» و «فوریت» به عنوان دو محور بنیادین مورد توجه قرار گرفته‌اند. در مقایسه با این نگاه، می‌توان به حدیثی از امام رضا علیه‌السلام استناد کرد که می‌فرماید: «التَّوْبَةُ قَبْلَ الْعَمَلِ يُؤْمِنُكَ مِنَ النَّدَمِ؛ عاقبت اندیشی پیش از عمل، تو را از پشیمانی در امان می‌دارد» (ابن بابویه، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۵۴). اگر واژه «تدبیر» را مطابق با فرهنگ اسلامی به معنای برنامه‌ریزی و اندیشیدن در عاقبت کار در نظر بگیریم، در خواهیم یافت که این مفهوم نه تنها دو بعد «اهمیت» و «فوریت» را در بر می‌گیرد، بلکه با افزودن بُعد سوم به نام «عاقبت‌نگری» و «اثربخشی»، افقی فراتر از مدل‌های مرسوم مدیریت زمان می‌گشاید.

۲-۷. مدل ۸-۸-۸

اولین بار در سال ۱۸۱۷ رابرت اون^۱، تولید کننده ولزی و فعال حقوق کار، عبارت «هشت ساعت کار، هشت ساعت تفریح، هشت ساعت استراحت» را به کار می‌برد لذا با هدف بهره‌وری بیشتر، روز را به سه قسمت هشت ساعته مساوی تقسیم می‌کند. امروز این پیشنهاد با عنوان قانون ۸-۸-۸ شناخته می‌شود یک استراتژی مدیریت زمان است و کمک می‌کند بهره‌وری را به حداکثر برساند (اوون، ۱۸۱۷؛ بلانشارد و اسپنسر، ۲۰۱۰؛ دراکر، ۲۰۰۷).

در اصل، قانون ۸-۸-۸ فرد را تشویق می‌کند تا برنامه ریزی کند که چگونه از هر قسمت از روزش استفاده کند. انجام این کار به فرد این امکان را می‌دهد که اطمینان حاصل کند تمام بخش‌های زندگی‌اش مورد توجه قرار گرفته و هیچ چیز فراموش یا نادیده گرفته نشده. همچنین به بهبود کارایی کمک می‌کند، زیرا وظایف را می‌توان در زمان‌هایی که بیشترین بهره‌وری را برای آنها دارد، تخصیص داد (دیل فوزا، ۲۰۲۳؛ آبل، ۲۰۲۲؛ گلاسر، ۲۰۱۸).

با وجود مزایای اولیه، این مدل در عمل با چالش‌های قابل توجهی روبروست. تقسیم‌بندی ثابت و یکسان زمانی، با ماهیت پویا و متغیر زندگی مدرن که مستلزم انعطاف‌پذیری است، همخوانی کامل ندارد. همچنین، تأکید صرف بر جنبه کمی زمان، از توجه به کیفیت اوقات و تعامل سازنده بین ابعاد مختلف زندگی غافل می‌ماند. به عنوان نمونه، این مدل نشان نمی‌دهد که چگونه تفریح با کیفیت می‌تواند به طور مستقیم بر ارتقا بهره‌وری کاری تأثیر بگذارد.

نکته حائز اهمیت دیگر، تمرکز این مدل بر جنبه‌های کاربردی بدون پرداختن به مبانی فلسفی است. در حالی که مدل ۸-۸-۸ به «چگونگی» تخصیص زمان می‌پردازد، پاسخی برای «چرایی» این تقسیم‌بندی و جهت‌گیری غایی زندگی ارائه نمی‌دهد. این در حالی است که مدل‌های جامع‌تر مدیریت زمان، همانند الگوی پیشنهادی این پژوهش، با تکیه بر مبانی نظری غنی‌تر، هم به چگونگی و هم به چرایی مدیریت زمان توجه داشته و تعادل پویاتری را بین ابعاد مختلف زندگی ایجاد می‌کنند.

۸. دیدگاه امام رضا علیه‌السلام در مورد مدیریت زمان

در قلب آموزه‌های رضوی، حدیثی ژرف در مورد مدیریت زمان قرار دارد که حضرت امیرالمؤمنین علیه‌السلام می‌فرماید: «اجتهدوا أن یکونَ زمانُکم أربعَ ساعات: ساعةٌ منه لمنْجاةِ الله و ساعةٌ لأمرِ المعاش و ساعةٌ لمُعاشرةِ الإخوانِ و الثقاتِ و الذینَ یعرفونَ عیوبکم و یخلصونَ لکم فی الباطنِ و ساعةٌ تخلونَ فیها لذاتکم و بهذه السّاعةِ تقدرونَ علی الثّلاث»

ساعات؛ بکوشید که زمانتان را به چهار بخش تقسیم کنید: زمانی برای مناجات با خدا؛ زمانی برای تأمین معاش؛ زمانی برای معاشرت با برادران و معتمدانی که عیب‌هایتان را به شما می‌شناسانند و در دل شما را دوست دارند؛ و ساعتی برای کسب لذت‌های حلال؛ و با این بخش چهارم، توانایی انجام وظایف سه بخش دیگر را تأمین کنید» (علی بن موسی، ۱۴۰۶، ص ۳۳۷). این رهنمود را می‌توان یک «چارچوب تعاملی هوشمند» دانست که بر پایه چند ویژگی منحصر به فرد استوار شده است:

اول؛ تعادل پویا: تأکید بر رابطه سینرژیک بین ابعاد چهارگانه، به گونه‌ای که هر بُعد، زمینه‌ساز تقویت سایر ابعاد است.

دوم؛ غایت‌مندی: همه فعالیت‌ها در ذیل هدف اصلی عبودیت و قرب الهی معنا می‌یابند.

سوم؛ واقع‌بینی: توجه همزمان به نیازهای مادی و معنوی انسان در قالب برنامه‌ای متوازن.

چهارم؛ انعطاف‌پذیری: ارائه چارچوب کیفی که قابلیت تطبیق با شرایط مختلف فردی و اجتماعی را داراست. این الگو نشان می‌دهد مدیریت زمان در منظومه فکری امام رضا علیه‌السلام، نه یک تکنیک صرف، بلکه سبکی جامع برای ساماندهی حیات انسانی است.

۸-۱. زمانی برای مناجات با خدا

در آیات قرآن کریم، غایت نهایی آفرینش انسان، عبادت معرفی شده است (ذاریات/۵۶). این عبادت، از منظر امام خمینی (ره) فرایندی است برای فعلیت یافتن استعدادهای نهفته انسانی و رسیدن به مقام قرب الهی، تا جایی که باطن انسان همانند آینه‌ای، صورت عبودیت را نمایان سازد (موسوی خمینی، ۱۳۸۸، ص ۱۷۱).

عبادت در منظومه معرفتی اسلام، دارای سلسله مراتبی است که والاترین درجه آن، «تفکر» در خالق هستی و تدبیر حکیمانه اوست. این حقیقت به زیبایی در کلام امام رضا علیه‌السلام تجلی یافته است: «لَيْسَتْ الْعِبَادَةُ كَثْرَةَ الصِّيَامِ وَالصَّلَاةِ وَ إِنَّمَا الْعِبَادَةُ كَثْرَةُ التَّفَكُّرِ فِي أَمْرِ اللَّهِ؛ عبادت به فراوانی نماز و روزه نیست، بلکه عبادت تفکر در امر خدای والاست» (غازی، ۱۴۱۸، ج ۱، ص ۳) زیرا تفکر درباره معبود قهراً عبادت عملی را به همراه می‌آورد. بر این اساس، تفکر ژرف در امر الهی، که سرچشمه همه هستی است، برترین شکل بندگی تلقی می‌شود. این نگاه، جایگاه «علم» و «معرفت» را به عنوان ریشه و اساس «عمل» و عبادات ظاهری تثبیت می‌کند زیرا علم همانند درخت طوبایی است که عبادت عملی، میوه شیرین آن به شمار می‌آید (جوادی آملی، ۱۳۸۸، ص ۵).

گستره مفهوم عبادت در سیره رضوی، فراتر از اعمال فردی بوده و ابعاد اجتماعی را نیز

در بر می‌گیرد. امام رضا علیه‌السلام در روایتی دیگر، «یاد مرگ» را برترین عبادت خوانده و در کنار آن، بر ذکر فراوان صلوات، دعا برای مؤمنان و به ویژه «شاد کردن دل آنان» به عنوان برترین عمل پس از واجبات تأکید می‌فرماید (علی بن موسی، ۱۴۰۶، ج ۱، ص ۳۳۸). بنابراین، مناجات با خدا در این الگو، آمیزه‌ای است از تفکر ناب، عبادات رسمی و خدمت به خلق که در کنار یکدیگر، سلوک معنوی فرد را تکمیل می‌کنند.

۲-۸. زمانی برای تأمین معاش

در منظومه فکری امام رضا علیه‌السلام، تلاش برای تأمین معاش، جایگاهی بس رفیع و هم‌تراز با برترین عبادات دارد. چنانچه در حدیثی شریف، کسب روزی حلال برای تأمین خانواده، دارای پاداشی بزرگ‌تر از جهاد در راه خدا معرفی شده است (ابن شعبه، ۱۴۰۴ق، ص ۸۰۸) این نگاه متعالی، اقتصاد و معیشت را از حیظه امور صرفاً مادی به عرصه‌ای معنوی ارتقا می‌بخشد.

در تبیین این جایگاه، هنگامی که از امام رضا علیه‌السلام درباره طعم نان و آب پرسیدند، فرمودند: «طَعْمُ الْمَاءِ طَعْمُ الْحَيَاةِ وَ طَعْمُ الْخُبْزِ طَعْمُ الْعَيْشِ؛ آب مزه زندگی و نان مزه عیش می‌دهد» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۹، ص ۹۹). سپس با استناد به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله افزودند: «فَلَوْ لَا الْخُبْزُ مَا صَلَّيْنَا وَ لَا صُمْنَا وَ لَا أَدِينَا فَرَأَيْتَ رَبَّنَا؛ اگر نان نبود، نه نماز می‌خواندیم، نه روزه می‌گرفتیم و نه واجبات پروردگار را ادا می‌کردیم» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۷۳). این بیان ژرف نشان می‌دهد که «نان» در این سخن، نماد کلیه ضروریات مادی زندگی از مسکن، تحصیل، کار و تفریح است که در مجموع، زیرساخت یک زندگی آبرومند و توأم با آرامش را تشکیل می‌دهند.

این اهمیت در کلام پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله نیز به روشنی ترسیم شده است: «کسی که برای حفظ آبرو، اداره خانواده و کمک به همسایه، به دنبال کسب روزی مشروع رود، در پیشگاه الهی سربلند و چهره‌اش همچون ماه شب چهارده می‌درخشد» (مرعشی، ۱۴۰۷، ج ۴، ص ۱۲). از این روایت می‌توان دریافت که تلاش اقتصادی مشروع، نه تنها سعادت اخروی را به ارمغان می‌آورد، بلکه زمینه‌ساز رفاه و عزت دنیوی نیز هست. بنابراین، بعد اقتصادی زندگی در الگوی رضوی، پلی است بین مادیت و معنویت که هر دو سعادت را برای انسان به ارمغان می‌آورد.

۳-۸. زمانی برای معاشرت با برادران و معتمدان

هنگامی که از امام رضا علیه السلام درباره خوشی دنیا سؤال شد، فرمودند: «سَعَةُ الْمَنْزِلِ وَ كَثْرَةُ الْمُحِبِّينَ؛ وسعت منزل و فراوانی دوستان» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۳، ص ۱۵۲) و همچنین به نقل از پدر بزرگوارشان فرمودند: «لقمان حکیم به فرزندش فرمود: ای فرزندم هزار دوست بگیر در حالی که هزار دوست کم است و یک دشمن بگیر که یک دشمن بسیار است» (حرعاملی، ۱۴۰۳، ص ۴۰۷).

همنشینی با افراد مومن و صالحین نه تنها باعث مسرت و رشد فردی هستند بلکه باعث شناخت عیب‌ها و ضعف‌های هر فرد نیز می‌شوند. بنابر فرموده امیرالمؤمنین علیه السلام: «الْمُؤْمِنُ مِنْ مَرْأَةِ الْمُؤْمِنِ لِأَنَّهُ يَتَأَمَّلُهُ وَ يَسُدُّ فَاقَتَهُ وَ يَجْمَلُ حَالَتَهُ يَا كَمِيلُ الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ وَ لَا شَيْءَ أَثَرٌ عِنْدَ كُلِّ أَخٍ مِنْ أَخِيهِ يَا كَمِيلُ إِنْ لَمْ تُحِبَّ أَخَاكَ فَلَسْتَ أَخَاهُ؛ مؤمن آینه سایر مؤمنان است زیرا برای او دو کار انجام می‌دهد. نقاط ضعف او را برطرف می‌سازد و نقاط قوتش را بیشتر می‌کند» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۹، ص ۴۸). همچنین امام رضا علیه السلام درباره اهمیت معاشرت فرمودند: «اجتهدوا فی أن یکونَ زمانُکمُ أربعَ ساعاتٍ... وَ سَاعَةٌ لِمُعَاشَرَةِ الْإِخْوَانِ وَ الثَّقَاتِ الَّذِينَ يُعَرِّفُونَكُمُ عُيُوبَكُمُ وَ يُخْلِصُونَ لَكُمُ فِي الْبَاطِنِ؛ در زندگی روزانه خود، بخشی را برای معاشرت و مذاکره با افراد آگاه و مورد اعتماد قرار دهید و از وجود افرادی که باطن‌های سالم و روحیه خیرخواهانه دارند؛ بخواهید شما را نسبت به عیوبتان آگاه و معایب و اشتباهاتتان را تذکر دهند» (ابن شعبه، ۱۴۰۴، ص ۴۰۹).

بنابراین دوست عاقل و وفادار یکی از بهترین سرمایه‌های زندگی است، زیرا علاوه بر اینکه مایه الفت و آرامش آدمی است، می‌تواند او را در بسیار از امور مادی و معنوی یاری کند و شخصیت اصیل وی را تقویت نماید و استعدادهای نهفته اش را آشکار سازد. بر عکس دوست جاهل، مانع رشد و ترقی و قابلیت‌های فطری آدمی شده و معاشرت با او سبب ناراحتی و ملامت خاطر است.

۴-۸. زمانی برای کسب لذت‌های حلال

نخستین نیاز آدمی که سبب استمرار حیات و زندگی اوست، نیاز به آب و هوا و غذا است. بعد از آن، در انسان‌ها نیازهای متفاوتی مشاهده می‌شود، مانند: نیاز به محبت، نیاز به کار و فعالیت، نیاز به همسر، نیاز به امنیت و... دارد. یک جامعه سالم برای برآورده شدن این نیازها باید برنامه ریزی کند. توجه نکردن به نیازهای انسان یا پاسخ‌گویی غلط و ناقص می‌تواند آثار مخربی در فرد و جامعه به دنبال داشته باشد. در کنار همه این نیازها، تفریح به عنوان

نیاز جسم و جان آدمی جایگاه ویژه ای دارد که پاسخ صحیح به این نیاز، در شخصیت و رفتار آدمی و همچنین در همه فعالیت های او آثار مثبتی بر جای می گذارد. اسلام به عنوان آیین زندگی الهی، به این نیاز و چگونگی و کیفیت برآورده شدن آن توجه کرده است (رضوان فر، ۱۳۸۷، ص ۷۵).

در همین زمینه، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می فرمایند: «الهُوَا وَالْعَبْوَا فَانِيَا اَكْرَهَ اَنْ يَرِي فِي دِينِكُمْ غَلْظَةً؛ تَفْرِيحٌ وَ بَازِي كُنَيْدٌ زِيْرَا خَوْشٌ نَدَارْمُ كَهْ دَر دِيْنِ شَمَا، سَخْتِي وَ خَشَوْنَتٌ دِيْدَه شَوْد» (محمدری شهری و همکاران، ۱۳۸۹، ج ۱۱، ص ۵۳۶۱). انسان موجودی است با نیازهای گوناگون که باید به صورت منطقی این نیازها را برآورده کند. به طور کلی، تفریح یک نیاز است و عامل تقویت کننده و تنظیم کننده دیگر فعالیت های انسانی به شمار می رود.

تفریح باعث افزایش قابلیت های ذهنی و جسمی فرد می شود. در هنگام تفریح، فکر راحت تر کار می کند و می تواند به امور جدید پردازد و قابلیت های خود را بروز دهد؛ زیرا در آن هنگام فرد در فشار نمی باشد، بلکه به میل خود به تفریح مورد علاقه پرداخته، پس ذهن، آمادگی فعالیت دارد. این نکته نیز قابل تأمل و توجه است که در اسلام، تا آن جا به مسئله تفریح سالم اهمیت داده شده که یک سلسله مسابقات حتی با شرط بندی را اجازه داده است که در پاره ای از این مسابقات پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم - شخص اول اسلام - داوری و نظارت می فرمودند. در روایت چنین نقل شده است که پیامبر صلی الله علیه و آله مسابقه شترسواری برگزار کردند و هفت اوقیه نقره جایزه قرار دادند که در آن چهارپای عذباء که اسامه بر آن سوار بود برنده شد. در آن هنگام پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند که برنده اسامه می باشد و این چنین داوری بازی را انجام دادند و اسامه را برنده آن بازی اعلام کردند (حمیری، ۱۴۱۳، ص ۱۳۴).

تفریحات سالم انواع گوناگونی دارد، از جمله معاشرت که امام رضا علیه السلام در این راستا می فرمایند: «مَنْ تَبَسَّمَ فِي وَجْهِ اَخِيهِ الْمُؤْمِنِ كَتَبَ اللهُ لَهُ حَسَنَةً وَ مَنْ كَتَبَ اللهُ لَهُ حَسَنَةً لَمْ يُعَذِّبْهُ؛ كَسِي كَهْ بَر چِهْرَهٗ بَرَادِرِ مُؤْمِنَش تَبَسَّمَ زَنْد خُدَا بَرَايش حَسَنَه مِي نُويسد، وَ كَسِي كَه خُدَا بَرَايش حَسَنَه بَنُويسد او را عذاب نخواهد كرد» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۲، ص ۴۱۸)؛ و صلّه رحم که در روایات، خوشحال کردن برادر مؤمن، از کارهای ارزنده شمرده شده است و امام باقر علیه السلام می فرمایند: «وَ مَا عُبِدَ اللهُ بِشَيْءٍ اَحَبَّ اِلَى اللهِ مِنْ اِدْخَالِ السُّرُوْرِ عَلَي الْمُؤْمِنِ؛ خُدَاوَنْد بَه چيزِي پَرَسْتَش نَشْدَه كَه دُوَسْت دَاشْتَنِي تَر اَز شَاد كَرْدَنْ دَل مُؤْمِن بَاشد» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۸۸). قرآن کریم در آیاتی ضمن مذموم شمردن رهبانیت و عزلت طلبی انسان را دعوت به زندگی و حضور در جامعه نموده و امر به گردش در

زَمِينٍ وَّ آسْمَانٍ هِيَ كُنْدٌ. آن چنان که می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ؛ ای کسانی که ایمان آورده اید چیزهای پاکیزه را که خداوند برای شما حلال کرده است، حرام نشمرید؛ و از حد، تجاوز ننمایید؛ زیرا خداوند متجاوزان را دوست نمی دارد» (مائده/۸۷). در شأن نزول آن آمده هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله از روز رستاخیز با یاران خود سخن گفته آنها تصمیم به عزلت نشینی و ترک حلال های دین گرفتند و پیامبر صلی الله علیه و آله چنین فرمودند: «آگاه باشید من هرگز به شما دستور نمی دهم که مانند کشیشان مسیحی و رهبان ها ترک دنیا گوئید زیرا این گونه مسائل و همچنین دیرنشینی در آئین من نیست، رهبانیت امت من در جهاد است بر خود سخت نگیرید زیرا جمعی از پیشینیان شما بر اثر سخت گرفتن بر خود هلاک شدند» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۵، ص ۶۱). درباره سیر روی زمین در قرآن بسیار سفارش شده و ۱۴ آیه یا مستقیماً امر به گردشگری می فرماید (عامری مهر، ۱۳۸۳، ص ۲۲)؛ در آیه ۶۹ سوره نمل علت گردش در زمین چنین ذکر شده: «قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ؛ بگو در روی زمین سیر کنید و ببینید سرانجام مجرمان چگونه بود». در سوره حج نیز خداوند می فرماید: «أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ ءَاذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِن تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ؛ آیا آنان در زمین سیر نکردند، تا دل هایی داشته باشند که حقیقت را با آن درک کنند؛ یا گوش هایی که با آن ندای حق را بشنوند؟! زیرا بسیار می شود که چشم های ظاهر نابینا نمی شود، بلکه دل هایی که در سینه هاست کور می شود» (حج/۴۶) و علت دیگر گردش در زمین را مشاهده عاقبت گذشتگان ذکر کرده اند (روم/۹).

مقایسه تطبیقی پارادایم سکولار و پارادایم رضوی در مدیریت زمان			
ردیف	مؤلفه مقایسه	پارادایم مسلط سکولار	پارادایم فرامدیریت زمان رضوی
۱	مبانی فلسفی	اثبات گرایی، مادی گرایی، اومانیزم. جهان‌بینی سکولار.	حکمت متعالیه اسلامی. جهان‌بینی توحیدی و آخرت‌نگر.
۲	نگاه به ماهیت زمان	یک منبع اقتصادی کمیاب و مصرف‌شدنی	یک موهبت الهی و فرصت طلایی برای حرکت به سوی کمال
۳	غایت نهایی	بهره‌وری حداکثری و خروجی مادی	تحقق عبودیت خدا و قرب الهی. بهره‌وری مادی در ذیل این غایت معنا می‌یابد.
۴	ابعاد پوشش‌دهی	تقلیل‌گرا: عمدتاً بر بُعد کاری- عملیاتی متمرکز است.	کل‌نگر: چهار بُعد به هم پیوسته (معنوی، اقتصادی، اجتماعی- اخلاقی، روان‌شناختی) را پوشش می‌دهد.
۵	نسبت با اخلاق	بی‌طرفی ارزشی یا قرار دادن اخلاق به عنوان امری حاشیه‌ای	درون‌سازی ارزش‌های اخلاقی (مانند صداقت، خیرخواهی) در خود فرآیند مدیریت زمان
۶	الگوی تعادل	تعادل ایستا و مکانیکی (مانند تقسیم‌بندی ثابت ۸-۸-۸).	تعادل پویا و سینرژیک (ابعاد چهارگانه یکدیگر را تقویت می‌کنند).
۷	انعطاف‌پذیری	قوانین نسبتاً سفت و سخت (فوریت/ اهمیت، تقسیم‌بندی زمانی ثابت)	یک چارچوب کیفی و نقشه راه که قابلیت تطبیق با شرایط مختلف فردی و اجتماعی را دارد.
۸	پاسخ به چرایی	معمولاً پاسخی سطحی (رسیدن به موفقیت شغلی، کاهش استرس) یا هیچ پاسخی ندارد.	پاسخی عمیق و معنابخش بر اساس فلسفه آفرینش انسان

جدول ۲: مقایسه تطبیقی پارادایم سکولار و پارادایم رضوی در مدیریت زمان

۹. نتیجه گیری

با توجه به آن چه بیان شد مدیریت زمان از منظر علوم سکولار در راستای بهره وری هر چه بیشتر افراد یا به عبارت دیگر مولد تر شدن افراد، بدون هیچ گونه توصیه اخلاقی و در جهت بهره برداری بیشتر از منافع دنیوی و مادی با تأکید بر حال حاضر فرد شکل گرفته اند، که تا حدود زیادی نیز موفق عمل کرده و طرفداران زیادی در سراسر دنیا به گرد خود جمع کرده است. اگر چه کسب منافع مادی فی نفسه امری مردود نیست لیکن توجه صرف به غایت مادی و نگاه تماماً دنیایی آن محل اشکال از سوی آموزه های دینی است.

در مقابل، آموزه های دینی به ویژه تعالیم امام رضا علیه السلام در زمینه مدیریت زمان نه تنها به اهداف مادی و دنیایی توجه داشته اند بلکه با نگاه به عاقبت کار و هدف نهایی تعریف شده برای انسان از سوی خداوند متعال همانا «عبودیت و بندگی خدا» را مد نظر قرار داده و ضمن برقراری تعادل بین تأمین معاش، معاشرت و کسب لذات حلال؛ عبادت خدا را مورد توجه ویژه قرار داده و حتی سایر اوقات مانند تلاش برای رزق و روزی حلال، همنشینی با خانواده و برادران دینی و کسب لذات حلال را در جهت توفیق بیشتر در عبادت خدا دانسته است. در حقیقت با این برنامه عملی، تمام ابعاد رشد و توسعه و تعالی فردی و اجتماعی انسان را در نظر گرفته و موجبات کامیابی دنیوی و نیز سعادت اخروی فراهم نموده است که از این جهت موضوعی فراتر از مدیریت زمان محسوب می شود. توفیق الهی، مسئله بسیار مهمی در کسب کمالات انسانی است و رسیدن به فضائل اخلاقی و پیشرفت در امور معنوی، مرهون کسب توفیقات الهی است. انسان باید راه کارهای دستیابی به توفیق را بشناسد تا بتواند آن را کسب کند.

منابع و مآخذ

- قرآن کریم، (۱۳۸۹ش)، ترجمه مکارم شیرازی، ناصر، قم، انتشارات علی ابن ابی طالب علیه‌السلام.
- ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۷۸ش)، **عیون أخبار الرضا علیه‌السلام**، تهران، جهان ابن‌شعبه، حسن بن علی، (۱۴۰۴ق)، **تحف العقول**، قم، مؤسسه النشر الإسلامی.
- پهلوان، منصور و شریعتی‌نیاسر، حامد، (۱۳۹۰ش)، **مدیریت زمان از دیدگاه امام علی علیه‌السلام**، پژوهش‌های نهج‌البلاغه، (۳۱)، ۶۸-۳۲.
- تقوی دامغانی، رضا، (۱۳۸۰ش)، **نگرشی بر مدیریت اسلامی**، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی.
- جمالی، مصطفی، (۱۳۸۲ش)، **سکولاریسم در دنیای مسیحیت**، رواق اندیشه، (۲۳)، ۱۲۴-۱۰۹.
- جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۸۸ش)، **فضیلت عقل از منظر امام رضا علیه‌السلام**، اسراء، (۶)، ۱۲-۵.
- حراملی، محمد بن حسن، (۱۴۰۳ق)، **وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه**، تهران، مکتبه الاسلامیه.
- حکیمی، محمدرضا، (۱۳۹۱ش)، **الحیاه**، قم، دلیل ما.
- حمیری، عبدالله، (۱۴۱۳ق)، **قرب الإسناد**، قم، آل‌البت ل‌احیاء التراث.
- خمینی، روح‌الله، (۱۳۸۸ش)، **تفسیر سوره حمد**، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- دهخدا، علی‌اکبر، (۱۳۸۵ش)، **لغت‌نامه دهخدا**، تهران، دانشگاه تهران.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، (۱۴۱۲)، **مفردات الفاظ القرآن**، بیروت، دارالشامیه.
- رضائیان، علی، (۱۳۹۰ش)، **مبانی سازمان و مدیریت**، تهران، اوقاف.
- رضوان‌فر، احمد، (۱۳۸۷ش)، **فرهنگ اخلاقی معصومین علیهم‌السلام**، قم، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما.
- رضضانی، علی، (۱۳۸۷ش)، **سکولاریسم علمی در غرب**، معرفت، (۱۳۲)، ۱۵۰-۱۳۵.
- سلم‌آبادی، حسن، اسعدی، محمد مصطفی و سلم‌آبادی، رضا، (۱۳۹۵ش)، **ارتباط متقابل بازدهی بورس کشورهای ایران و ترکیه از طریق DCC-MGARCH**. چهارمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، اقتصاد و علوم انسانی.
- سید ناری، طاهره سادات و قاسم پیوندی، محمد حسین، (۱۳۹۹ش)، **روش‌های مدیریت زمان در سیره حضرت زهرا سلام الله علیها**، تربیت اسلامی، (۱۵)، ۳۳-۵۶-۳۱.
- خوی، منور، (۱۳۹۰ش)، **بررسی معنا و مفهوم معنویت در متون اسلامی**، شمیم نرجس، ۱۶، ۵۱-۴۶.
- عامری مهر، فاطمه، (۱۳۸۳ش)، **چگونه تفریح کنیم؟**، بشارت، (۸)، ۴۵.
- علی بن موسی الرضا علیه‌السلام، (۱۴۰۶ق)، **الفقہ المنسوب ل‌امام الرضا علیه‌السلام**، قم، آل‌البت ل‌احیاء التراث.
- علی بن موسی الرضا علیه‌السلام، (۱۴۱۸ق)، **مسند الرضا علیه‌السلام**، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.
- کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۴۰۷ق) **کافی**، تهران، دار الکتب الإسلامیه.

- مجلسی، محمد باقر، (۱۴۰۳ق)، **بحار الانوار**، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
 محمدی‌ری شهری، محمد و شیخی، حمیدرضا، (۱۳۸۹ش)، **میزان الحکمه**، قم، دار الحدیث.
 مرعشلی، ندیم، (۱۴۰۷ق)، **المرشد إلى كنز العمال فی سنن الأقوال و الأفعال**، بیروت، مؤسسه الرساله.
 مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۷۴ش)، **تفسیر نمونه**، تهران، دارالکتب الإسلامیه.
 نادم، محمد حسن، (۱۳۹۴ش)، **رویکردهای کلامی محدثان و متکلمان در تبیین منابع علم امام**، پژوهشنامه امامیه، ۱، ۷۵-۹۸.
 نامی‌عنا، سیده سارا و ابراهیمی، ابوالقاسم، (۱۳۹۶ش)، **بررسی ارتباط تصویر برند، عشق به برند و حسادت به برند**، دومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت و اقتصاد در قرن ۲۱.
 نجفی، مرتضی، (۱۳۸۹ش)، **بایسته‌های مدیریت از نگاه امام رضا علیه السلام**، حصون، ۲۷، ۵-۱۷.
 نوری، حسین بن محمد تقی، (۱۴۰۸ق)، **مستدرک الوسائل و مستنبط الرسائل**، بیروت، آل‌البيت عليهم‌السلام لإحياء التراث.
 Abel, S. I. (2022). Principles of managerial coordination. Routledge.
 Blanchard, K & Johnson, S. (2010). The one minute manager. HarperCollins.
 Canto Estany, D. (2013). Redesign and improvement of Knowledge Management software. Time GT.
 Claessens, B. J. C., van Eerde, W., Rutte, C. G & Roe, R. A. (2007). A review of the time management literature. Personnel Review. 276-255, (2)36,
 Clear, J. (2015). How to be more productive and eliminate time-wasting activities by using the 'Eisenhower Box'. Time GT.
 Cozlett, J. (2022). Modern management theories. McGraw-Hill.
 D'Elfusa, B. (2023). Time management strategies for 21 st century professionals. National University of Uzbekistan Press.
 Dilfuz, B. (2023). Time management strategies for 21 st century professionals. Uzbek National University Press.
 Drucker, P. F. (2007). Management challenges for the 21 st century. HarperCollins.
 Fayol, H. (1949). General and industrial management) C. Storrs, Trans. (Pitman.
 Follett, M. P. (2012). Dynamic administration: The collected papers of Mary Parker Follett. Oxford University Press.
 Glasser, W. (2018). Management without coercion: The psychology of control in organizations. Harper Publications.
 Igah, S. A]. (2022). Article title. [The International Journal of Scientific and Academic Research. (5)2 ,

- Koontz ,H .(2018) .Essentials of management :An international perspective .Mc-Graw-Hill Education.
- Kuyucu, M. (2019). [Chapter title]. In Z. Gölen & A. Temizer (Eds.), Academic studies in social, human and administrative sciences (pp. [page range]).
- May ,J .F .(2020) .Effective management and human welfare .Pearson.
- Owen ,R .(1817) .A proposal for the division of the day into three equal parts for work ,recreation ,and rest .Workers 'Cooperative Publications.
- Siisk ,H .L .(2016) .Management principles and practices .University of Chicago Press.
- Taylor ,F .W .(1998) .The principles of scientific management .Dover Publications.

References

- The Holy Quran. (2010). Translation by Nasser Makarem Shirazi. Qom: Ali Ibn Abi Talib (A.S.) Publications.
- Abel, S. I. (2022). Principles of managerial coordination. Routledge.
- Al-Ḥimyarī, ‘Abdullāh. (1993). Qurb al-Isnād. Qom: Āl al-Bayt li-Iḥyā’ al-Turāth.
- Alī ibn Mūsā Reza (A.S.). (1986). Al-Fiḥ al-Mansūb lil-Imām Reza (A.S.). Qom: Āl al-Bayt li-Iḥyā’ al-Turāth.
- Alī ibn Mūsā Reza (A.S.). (1998). Musnad Reza (A.S.). Qom: Daftar-e Tablīghāt-e Islāmī.
- Al-Khomeinī, Rūḥullāh. (2009). Tafsīr-e Sūreh-ye Ḥamd. Tehran: Mu’assasah-ye Tanzīm wa Nashr-e Āthār-e Emām Khomeinī (RA).
- Al-Kulaynī, Muḥammad ibn Ya’qūb. (1987). Al-Kāfī. Tehran: Dār al-Kutub al-Islāmiyyah.
- Al-Majlisī, Muḥammad Bāqir. (1983). Biḥār al-Anwār. Beirut: Dār Iḥyā’ al-Turāth al-‘Arabī.
- Al-Mar’ashlī, Nadīm. (1987). Al-Murshid ilā Kanz al-‘Ummāl fī Sunan al-Aqwāl wa al-Af’āl. Beirut: Mu’assasat al-Risālah.
- Al-Nūrī, Ḥusayn ibn Muḥammad Taqī. (1988). Mustadrak al-Wasā’il wa Mustanbat al-Masā’il. Beirut: Āl al-Bayt (A.S.) li-Iḥyā’ al-Turāth.
- Al-Rāghib al-Iṣfahānī, al-Ḥusayn ibn Muḥammad. (1992). Mufradāt Alfāz al-Qur’ān. Beirut: Dār al-Shāmiyyah.
- ‘Āmirī Mihr, Faṭimah. (2004). How Should We Engage in Recreation? Bishārat, 8(45).
- Blanchard, K., & Johnson, S. (2010). The one minute manager. HarperCollins.
- Canto Estany, D. (2013). Redesign and improvement of Knowledge Management software. Time GT.
- Claessens, B. J. C., van Eerde, W., Rutte, C. G., & Roe, R. A. (2007). A review of the time management literature. Personnel Review, 36(2), 255–276.
- Clear, J. (2015). How to be more productive and eliminate time-wasting activities by using the ‘Eisenhower Box’. Time GT.
- Cozlett, J. (2022). Modern management theories. McGraw-Hill.
- D’Elfusa, B. (2023). Time management strategies for 21st century professionals. National University of Uzbekistan Press.
- Dehkhodā, ‘Alī Akbar. (2006). Lughatnāmeḥ-ye Dehkhodā. Tehran: University of Tehran.

- Dilfuza, B. (2023). Time management strategies for 21st century professionals. Uzbek National University Press.
- Drucker, P. F. (2007). Management challenges for the 21st century. HarperCollins.
- Fayol, H. (1949). General and industrial management (C. Storrs, Trans.). Pitman.
- Follett, M. P. (2012). Dynamic administration: The collected papers of Mary Parker Follett. Oxford University Press.
- Glasser, W. (2018). Management without coercion: The psychology of control in organizations. Harper Publications.
- Ḥakīmī, Muḥammad Reza. (2012). Al-Ḥayāh. Qom: Dalīl-e Mā.
- Ḥurr al-‘Āmilī, Muḥammad ibn al-Ḥasan. (1983). Wasā’il al-Shī‘ah ilā Taḥṣīl Masā’il al-Sharī‘ah. Tehran: Maktabat al-Islāmiyyah.
- Ibn Bābawayh, Muḥammad ibn ‘Alī. (1999). ‘Uyūn Akhbār Reza (A.S.). Tehran: Jahān.
- Ibn Shu‘bah, al-Ḥasan ibn ‘Alī. (1984). Tuḥaf al-‘Uqūl. Qom: Mu’assasat al-Nashr al-Islāmī.
- Igah, S. A. (2022). [Article title]. The International Journal of Scientific and Academic Research, 2(5).
- Jamālī, Muṣṭafā. (2003). Secularism in the Christian World. Ravāq-e Andīsheh, (23), 109-124.
- Jawādī Āmulī, ‘Abdullāh. (2009). The Virtue of Intellect from the Perspective of Imam Reza (A.S.). Asrā’, (6), 5-12.
- Koontz, H. (2018). Essentials of management: An international perspective. McGraw-Hill Education.
- Kuyucu, M. (2019). [Chapter title]. In Z. Gölen & A. Temizer (Eds.), Academic studies in social, human and administrative sciences (pp. [page range]).
- Makārim Shīrāzī, Nāṣir. (1995). Tafsīr-e Nemūneh. Tehran: Dār al-Kutub al-Islāmiyyah.
- May, J. F. (2020). Effective management and human welfare. Pearson.
- Rīshahrī, Muḥammad, & Shaykhī, Ḥamīd Reza. (2010). Mīzān al-Ḥikmah. Qom: Al-Mu’assasah al-‘Ilmiyyah al-Thaqāfiyyah Dār al-Ḥadīth.
- Nādīm, Muḥammad Ḥasan. (2015). Theological Approaches of Traditionists and Theologians in Explaining the Sources of the Imam’s Knowledge. Pažūhish-nāmeh-ye Imāmīyyah, 1, 75-98.
- Najafī, Murtaḍā. (2010). Management Imperatives from the Viewpoint of Imam Reza (A.S.). Ḥuṣūn, (27), 5-17.

- Nāmī 'Inā, Sayyidah Sārā, & Ibrāhīmī, Abulqāsim. (2017). Investigating the Relationship between Brand Image, Brand Love, and Brand Envy. The Second International Conference on Management and Economics in the 21st Century.
- Owen, R. (1817). A proposal for the division of the day into three equal parts for work, recreation, and rest. Workers' Cooperative Publications.
- Pahlavān, Maṣūr, & Sharī'atī Niyāsar, Ḥāmid. (2011). Time Management from the Perspective of Imam Ali (A.S.). Pažūhish-hā-yi Nahj al-Balāghah, (31), 32-68.
- Ramaḍānī, 'Alī. (2008). Scientific Secularism in the West. Ma'rifat, (132), 135-150.
- Reza'iyān, 'Alī. (2011). Foundations of Organization and Management. Tehran: Awqāf.
- Riḍwānfar, Aḥmad. (2008). Farhang-e Akhlāqī-ye Ma'šūmīn (A.S.). Qom: Markaz-e Pažūhish-hā-ye Islāmī-ye Šedā va Sīmā.
- Salam-Ābādī, Ḥasan, As'adī, Muḥammad Muštafā, & Salam-Ābādī, Reza. (2016). The Interconnection of Stock Market Returns in Iran and Turkey through DCC-MGARCH. The 4th International Conference on Management, Economics, and Humanities.
- Sayyid Nārī, Tāhirah Sādāt, & Qāsim Paywandī, Muḥammad Ḥusayn. (2020). Time Management Methods in the Conduct of Hazrat Fatima (S.A.). Tarbiyat-e Islāmī, 15(33), 31-56.
- Shāyistah Khu'ī, Manwar. (2011). Examining the Meaning and Concept of Spirituality in Islamic Texts. Quarterly Shamīm-e Nargis, (16), 46-51.
- Siisk, H. L. (2016). Management principles and practices. University of Chicago Press.
- Taqavī Dāmghānī, Reza. (2001). A Perspective on Islamic Management. Tehran: Sāzmān-e Tablīghāt-e Islāmī.
- Taylor, F. W. (1998). The principles of scientific management. Dover Publications.